
Отримано: 20 грудня 2017 р.

Прорецензовано: 21 грудня 2017 р.

Прийнято до друку: 22 грудня 2017 р.

e-mail: vitalii.shchepanskyi@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2522-9672-2017-2(14)-147-153

Щепанський В. В. Джерела походження ономантичної таблиці з рукопису «Тасмниці тасмниць» XVI ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Релігієзнавство»*. Острог : Вид-во НУ«ОА», 2018. № 2(14). С. 147–153.

УДК 2-213:133

Щепанський Віталій Вікторович,
кандидат філософських наук, науковий співробітник
старший викладач кафедри релігієзнавства і теології
Національний університет «Острозька академія»

ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ОНОМАНТИЧНОЇ ТАБЛИЦІ З РУКОПИСУ «ТАСМНИЦІ ТАСМНИЦЬ» XVI СТ.

У статті аналізуються окремі аспекти походження мантики ономантія в давньоукраїнському перекладному тексті «Тасмниця Тасмниць». Окремо розглянуто припущення щодо джерел ономантичної таблиці з кириличного рукопису «Тасмниці Тасмниць» XVI ст. (Оксфорд, Бодлеанська бібліотека, MS Laud Misc. 45, арк. 48).

Ключові слова: ономантика, «Тасмниця Тасмниць», *Aristoteles*, *Slavia Orthodoxa*.

Vitalii Shchepanskyi,
*Ph.D. of Philosophy, Research Fellow Senior Lecturer in the Department
of Religious Studies and Theology of the National University of Ostroh Academy*

THE ORIGIN OF ONOMANTIC TABLE IN THE 'SECRETATA SECRETORUM' MANUSCRIPT OF XVI CENTURY

The article considers some aspects of the onomantic magical practice origin in the old Ukrainian translated text 'Secretata Secretorum'. Assumptions about the sources of onomantic table from cyrillic manuscript 'Secretata Secretorum' XVI century are considered separately. (Oxford, Bodleian Library, MS Laud Misc. 45, pp. 48).

Key words: *onomantic*, «*Secretata Secretorum*», *Aristotle*, *Slavia Orthodoxa*.

Постановка проблеми. Літери і цифри здавна були наділялися особливим значенням. Починаючи з доби античності піфагорійці, неоплатоніки і гностики, а в Середньовіччі каббалісти, астрологи й алхіміки наділяли літери цифровими значенням і вкладали в них різний смисловий зміст. Люди вбачали в них щось таємниче. В «епоку Нью-Ейджу»

подібні ідеї набувають нового звучання в різноманітних езотеричних ученнях, які базуються на античних і середньовічних уявленнях про знаки і числа. Використання чисел для мантики набуло особливого розвитку в тих культурах, які використовували алфавітні цифри. Тоді іменам почали надавати числове значення і, таким чином, літерами можна було маніпулювати арифметичним шляхом. Подібний тип мантики називається «ономантія», або гадання за допомогою імен. Цей тип ворожіння відповідає на питання: «Що приховує твоє ім'я?» і, тим самим, формує особливі значення для імен людей і назв речей. Кожне ім'я дає можливість створити унікальний результат мантики, зокрема про благополуччя або нещастя, які очікують об'єкт або суб'єкт, над іменем якого здійснюється ворожіння. Основне правило ономантики полягає в тому, що парне число голосних в імені означає конкретний недолік лівого боку, а непарне – правого, наприклад, хвороби частини тіла або слабкість об'єкта. Людина, котра має велику кількість літер в імені, вважалася дуже щасливою. Наприклад, одну зі схем прив'язки сучасної кириличної абетки до цифр можна зобразити наступним чином: «а – 1, б – 2, в – 6, г – 3, д – 4, е – 5, ж – 3, з – 7, и – 1, к – 2, л – 3, м – 4, н – 5, о – 7, п – 8, р – 2, з – 3, т – 4, у – 6, ф – 8, х – 8, ц – 2, ч – 5, ш – 1, щ – 6, ю – 7, я – 2» [3]. Це пізній варіант числового значення кириличних букв, який виник у ХІХ ст. на основі російської абетки.

У статті буде доцільно описати один із методів ономантики, який зустрічається у кириличному рукописному тексті ХVІ ст., для того щоб продемонструвати давність цієї мантичної практики у культурному просторі *Slavia Orthodoxa*.

Виклад основного матеріалу. Британський дослідник В. Ф. Райян віднайшов слов'янський текст із ономантичною таблицею в Бодлеанській бібліотеці у рукописі під назвою «Таємниця Таємниць», або «Аристотелеві врата». Цей твір відносять до традиції псевдоепіграфів Аристотеля. У слов'янському середовищі він з'являється у ХV ст. В.Ф. Райян і М. Сперанський вважають, що це був перекладений текст із давньоєврейської мови [5, с. 36-40; 6, с.114]. На нашу думку, це збірник перекладних текстів із давньогрецької і давньоєврейської мов, оскільки там зустрічається велика кількість гебраїзмів та грецизмів. Нам, на жаль, не вдалося ознайомитися з оригінальною версією «Таємниці Таємниць», що зберігається в Бодлеанській бібліотеці, тому надалі будемо опиратися на дослідження В.Ф. Райяна. Він єдиний, хто вивчав ономантичну таблицю із цього кириличного рукопису.

чав перебіг битви свого учня із індійським царем Пором, де Олександр вийшов переможцем. Імена в таблиці розділяються на дві пари: Олександр-Пор і Нестор-Лій. Історія про битву Македонського з індійським царем була відомою серед православних слов'ян. На думку В.Ф. Райяна, цей сюжет був узятий із тексту Псевдо-Каллісфена, оскільки жоден інший античний автор не згадує цієї історії у своїй творчості [5, с. 449]. Єдина відмінність між оригіналом і слов'янським варіантом – це фінал історії. Антична версія подає правдиву історію про те, що, після перемоги Македонського над Пором, індійський цар залишився живим і підкорився завойовнику, тоді як слов'янська версія описує смерть Пору від руки Македонського. Цей сюжет був досить відомим і знайшов своє відображення у літописних історіях та іконописі православних слов'ян [1, с. 606].

Нестор і Лій – персонажі непопулярної серед слов'ян ранньохристиянської історії. Як зазначає В.Ф. Райян, сюжет із цими персонажами присутній лише в пізній редакції «Життя Димитрія Солунського» [6, с. 449]. Це оповідь про християнського мученика Нестора, учня св. Димитрія, якого римський імператор Галерій (305-311 рр.) засудив на смерть через гладіаторський поєдинок із вандалом на ім'я Лій. Завдяки молитвам св. Димитрія його учень переміг гладіатора і за підтримки глядачів був звільнений від покарання як переможець. Враховуючи такий зміст фрагменту «Таємниці Таємниць», варто висловити припущення, що ця історія є нетиповою для літератури, написаної давньоєврейською мовою, тому давньогрецький варіант джерела цього сюжету видається вірогіднішим. Також подібна історія згадується у білоруському рукописі «гадання царя Давида» XVII ст., фрагмент під номером 39: «св. Нестор молитвами святого Димитрія поразив великого борця Лия, з високого змаху зрушив и скрушив его, и царя посрамив, и скочив царь в стыду с места, и вси велможи его разбеглися розно, так и твои, человеце, враги разбегутся розно, а с тобою Господь Бог, добро есть» [5, с. 449-450]. Загалом цей фрагмент нагадує трансформовану історію поєдинку Давида та Голіафа.

Описана в «Таємниці Таємниць» мантична практика зустрічається в різних культурах і в різноманітних формах. В.Ф. Райян у своїй статті наводить низку прикладів: «Ідентичну таблицю наводить П. Таннері, коли аналізує давньогрецький текст. Він приписує авторство Піфагору, а замість Олександра і Пору, використовується сюжет битви Гектора і Патрокла. Тут доцільним виступає зауваження французького дослідника А. Фюстюжера, котрий припустив, що ця мантика по-

ходить від вчення неопіфагорійців. Його думки базуються на аналізі пізньоантичного тексту «De litteris» Теренціана Мавра, де також в таблиці фігурують імена Гектора і Патрокла. Середньовічні арабські мислителі авторство ономантики приписували Піфагору або Аристотелю. Наприклад, Туфік Фахд зазначає, що саме із грецької традиції це ворожіння потрапило в арабську культуру через вчення Піфагора. Ібн Халдун в «Мукаддімі» стверджує, що ономантика співзвучна із «Політикою» Аристотеля і є її основою. Про це також зауважує французький дослідник давньогрецької магії О. Буше-Леклерк» [1, с. 604].

Середньовічна традиція приписувала перу Аристотеля різноманітне знання, зокрема й прогностичну таблицю в науковому трактаті «Медична книга» XII ст. Це збірник медичних порад, серед яких присутні поради Стагірита для Олександра Македонського. Там також є ономантична схема: «вона була створена Аристотелем для царя Олександра, його царського учня, коли він вів війну проти Дарія Мідяннина і Олександр переміг Дарія» [1, с. 603]. У документі ім'я Пора замінене іменем перського царя Дарія. Як зазначає В.Ф. Райян, «у цьому тексті з'являється ще один суперник Олександра, а це в свою чергу демонструє надійність ономантики» [1, с. 604].

На нашу думку, латиномовний переклад «Медичної книги» був зроблений із арабського варіанту «Сирійської медичної книги». У ній зустрічається фрагмент, що пов'язаний із числовими та ономантичними мантиками. Там також присутня, хоч і менш складна за формою, математична група числових заклинань для лікування та передбачень. Вони збігаються з системою ономантики, яка передбачила результат із розрахунків, здійснених на сумі числових значень літер в іменах пацієнта. Саме ця таблиця потрапила у латинський переклад «Медичної книги».

Відомі нам латиномовні версії «Таємниці Таємниць» були перекладені з арабомовного джерела і не містять ономантичної таблиці. В. Ф. Райян віднайшов лише одну кастильську коротку редакцію й англійський переклад праці, де можна зустріти цей тип мантики [6, с. 650]. Відтоді як латиномовна версія «Таємниці Таємниць» у перекладі Філіпа Тирольського набула популярності в середньовічній Європі, можна було б очікувати, що ономантична система стане дуже популярною. Однак, відтоді як римська система чисел стала частково акрофонічною, з додаванням або відніманням одиниць, її витісняє індо-арабська система, яка не була алфавітною. Тому, на нашу думку, переписувачі «Таємниці Таємниць» опускали ономантичну таблицю,

оскільки вона не підлягала адаптації та аналізу з точки зору тогочасної математичної науки.

У частковому перекладі «Таємниці Таємниць» Лойда Кастена касильською мовою ономантична таблиця була включена, але в транслітерованій формі, що позбавляє її будь-якого сенсу для здійснення розрахунків. Єдиною версією, що містить адаптовану ономантичну таблицю, є кириличний рукопис «Таємниці Таємниць». Це був досить пізній переклад XV ст., порівняно із латиномовними або касильською версіями. Наприклад, М. Сперанський пов'язує його появу із діяльністю руху ожидовілих [6, с. 114-115]. Версія, що містить в собі ономастичну таблицю, говорить про чіткий інтерес до неї, принаймні, одного перекладача або переписувача.

У цілому зміст мантичної кириличної літератури є добре відомим. Вона включає в себе такі тексти, як Громник (*Brontologion*), Місячник (*Selenodromion*), Трепетник (*Palmologion*) та інші приклади простих текстових форм візантійської магії. Але серед них є небагато текстів, які включають у себе магичні практики, пов'язані з числами або літерами. Винятком може слугувати уривок зі слов'янської Книги Еноха, в якому ім'я Адам є абрєвіатурою, тобто похідною від перших літер назв чотирьох точок компаса давньогрецькою мовою. Тут грецькі слова транслітеруються і стають назвою «зірка» [4, с. 99-100]. Як пише В.Ф. Райян, «такий буквений символізм Адама зустрічається в грецькій «герметичній» літературі та в працях Августина Блаженного і Беда Преподобного» [1, с. 605]. Також цей пасаж присутній у «Лексиконі» Памва Беринди 1627 р. [2, с. 172]. Окрім імені Адам існує магичний ребус, або квадрат SATOR AREPO, що також часто зустрічається в кириличних рукописах і стародруках під назвою «Печатка царя Соломона» [5, с. 431-433]. Такі значення літерам у більшості текстів у Російській імперії надавалися до XVIII ст. Здебільшого, автори використовували модифіковану кириличну версію грецької абетки системи числення. Числові значення літер для криптографії і магичного значення, як правило, на основі візантійської моделі, зустрічаються в писемності східних і південних слов'ян із XII ст. [7, с. 10-13]. Це також підтверджує нашу версію про візантійське походження «Таємниці Таємниць», а саме фрагменту з ономантичною таблицею.

В.Ф. Райян пише наступне: «Серед інших європейських мов схожий варіант ворожіння зустрічається лише в німецькому тексті XIV ст., авторство якого приписують філософу Фізитору. Наприклад Дж. Трахтенберг, дослідник єврейської магії, описує схожий метод мантики до

того, що приписують Фізітору, але без назви. За останньою версією, базуючись на підрахунках, переможцем у суперечці буде один із двох, із імені якого буде вираховане число 9. Якщо суперники схожі, і обоє євреї, за рівнем свого соціального становища й освіченості – то перемаже той, чиє числове значення імені буде більшим, а якщо число буде однаковим – перемаже той у кого в імені менше букв» [5, с. 450-451].

Висновки. Загалом, у нас недостатньо достеменної інформації про походження ономантичної практики та про її поширення у ранньомодерних текстах у культурному просторі *Slavia Orthodoxa*. Тому, на нашу думку, вище поданої інформації недостатньо, щоб стверджувати пряме запозичення або оригінальність ономантичної таблиці з Бодлеанської «Таємниці Таємниць». Цей вид мантики відсутній практично в усіх інших європейських редакціях досліджуваного тексту. Стверджувати можна лише, що у слов'янській версії він адаптований до кириличної нумерологічної системи. Запозичення сюжету із життя св. Димитрія також слугує доказом того, що цей текст набув нової оригінальності і, можливо, довів ефективність цієї «магічної таблиці» для тогочасних читачів «Таємниці Таємниць». Також, на нашу думку, це свідчить про досить високу популярність ономантики, що була одним із факторів заборони цієї книги на Стоглавому соборі 1551 р. і внесення її до індексу «Зречених книг», заборонених православною церквою.

Список використаних джерел:

1. Ryan W. F. The Onomantic Table in the Old Russian *Secreta secretorum*. *The Slavonic and East European Review*. 1971. P. 603–606.
2. Лексикон словенороський Памви Беринди / підг. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. Київ, 1961. 271 с.
3. Ономантія или Ономагомантия. URL: http://people-publishing.com/polnaya_entsiklopediya_gadaniy/slovar_gadaniy/onomantiya_ili_onamatomantiya_.
4. Орлов А. А. «Потаенные книги» : иудейская мистика в славянских апокрифах. Москва: Мосты культуры / Гешарим, 2011. 318 с.
5. Райан В. Ф. Баян в полночь: Исторический обзор магии и гадания в России. Москва: Евое литературное обозрение, 2006. 720 с.
6. Сперанский М. М. Из истории отреченных книг: Аристотелевы врата, или Тайная тайных. Москва: URSS, 2012. 318 с.
7. Сперанский М. Н. Тайнопись в юго-славянских и русских памятниках письма. Ленинград: Академии наук СССР, 1929. 165 с.